

Jonathan Carr THE WAGNER CLAN

Faber & Faber Ltd, Londen, 2007
ISBN 978-0571-20790-9

HET SPROOKJE VAN DE DIKKE VETTE PANNENKOEK

door Jos Hermans

Blijkbaar is het de Duitsers niet gegeven om de geschiedenis van de Wagnerfamilie te schrijven. De kroniek van Duitslands meest beroemde familie staat voor de geschiedenis van Duitsland zelf met al zijn donkere bladzijden en dan speelt het bezwaarde geweten van vele Duitse auteurs al snel op. Als Duitsers zich hiermee inlaten levert dat steevast pathologische scripties op zoals die van Joachim Köhler en Hartmut Zelinsky, verkrampte pogingen om zichzelf wit te wassen van schuld. Tot nog toe wist enkel Brigitte Hamann een zakelijke, historische kroniek te publiceren over de Winifred Wagner/Adolf Hitler-connectie. Voor een onbezoedelde kijk met de gepaste kritische afstand, zich baserend op historisch verifieerbare feiten en vrij van onzinnige verdachtmakingen moet je dus elders zijn. In 1994 was er de koele analytische blik van een Amerikaanse professor (Frederic Spotts) nodig om de geschiedenis van de Bayreuther Festspiele te schrijven. Onlangs was het de beurt aan een Engelse politieke journalist om de kroniek van de Wagnerclan te schrijven. Jonathan Carr was jarenlang correspondent voor The Financial Times en The Economist en kent de economische en politieke geschiedenis van Duitsland als zijn broekzak. In "The Wagner Clan" plaatst hij de vier generaties van de Wagners in de juiste historische context maar voegt uiteindelijk niet bijzonder veel toe aan het goed geresearchte werk van Frederic Spotts. Merkwaardig genoeg is er geen enkele verwijzing te vinden naar het werk van Spotts. Allicht omdat Spotts voor zijn doeleinden geen primaire bron was. Carr is even formeel in zijn streven naar objectiviteit, heeft zijn kroniek meeslepend geschreven, legt interessante verbanden en stelt zich occasioneel opmerkelijke vragen zonder onverifieerbare conclusies op te dringen.

Uiteraard komen de donkere bladzijden van de familiekroniek ruim aan bod. Carr noemt Wagners antisemitisme "chaotisch en inconsistent". Cosima's jodenhaat daarentegen noemt hij "ijskoud en onverzoenlijk". Vandaar gaat het al snel naar de proto-nazi Houston Stewart Chamberlain, de racistische evangelist en spin-doctor van de familie. Carr levert substantiële bewijzen voor het atypische gedrag van Wagners zoon Siegfried binnen het kader van het ziekelijke antisemitisme van Cosima en Chamberlain en legt de verantwoordelijkheid voor de morele ontsporing van Bayreuth in de jaren dertig dan ook bijna integraal bij de aangetrouwde Britse tak van de familie: naast Chamberlain ook de eeuwige fan

van Adolf Hitler, Winifred Wagner, twee Britten die in Duitsland compensatie zochten voor hun wanhopige ongelukkige jeugd. Beide waren fanatieker in hun devotie voor "de Duitse geest" en onbesuisder in hun jodenhaat dan om het even welke rechtstreekse afstamming van de meester. Siegfried, een zwakkeling in de ogen van de nazi's, was daartegen behoorlijk decent.

Carr maakt ook brandhout van het fabeltje dat Hitler zijn boek "Mein Kampf" zou hebben geheten in navolging van zijn afgod Wagner die zijn autobiografie "Mein Leben" noemde. Je houdt het niet voor mogelijk wat mensen, gebeten door de onstuitbare drang zich te profileren inzake politieke correctheid, zich allemaal in het hoofd halen maar ik hoorde dit fabeltje onlangs nog met veel aplomb opnieuw uit de mond van Willem Bruls in een tv-uitzending rond Lohengrin. Hitler's oorspronkelijke titel voor zijn boek was "Viereinhalb Jahre kampf gegen Lüge, Dummheit und Feigheit". Zijn uitgever vond dat die titel allesbehalve goed in het oor lag en maakte er *Mein Kampf* van. Zo onschuldig kunnen verdachte associaties zijn.

Er wordt vaak aangenomen dat Wagners werken populair werden onder de nazi's als gevolg van het goede voorbeeld dat de Führer stelde. Precies het tegenovergestelde is het geval. Gedurende de hele jaren 1930 daalde Wagners populariteit gestaag en in de oorlogsjaren was Verdi de meest uitgevoerde componist, Wagner werd zelfs nog voorafgegaan door Puccini en Lortzing. Carr rekent ook af met de stelling dat de nazi's een speciale affiniteit hadden met Wagners muziek. In het Derde Rijk was Wagner de exclusieve hobby van Adolf Hitler en van niemand anders.

Nooit heeft Hitler zich beroepen op Wagners theorieën over de joden. Er bestaat in Hitlers vroegste redevoeringen en in *Mein Kampf* geen enkele verwijzing naar de geschriften van Wagner; in de redevoeringen gehouden tussen 1925 en het einde van het Derde Rijk gaat Hitler nooit daarop in, zelfs niet bij de redevoering naar aanleiding van de onthulling van het Wagnerstandbeeld van Leipzig in 1937. Alle historici zijn het daarover eens. Hoe is dat te verklaren? Carr meent dat hij zich daarmee op glad ijs zou hebben begeven en het verstandiger achtte om daarover dan maar te zwijgen. Als verklaring lijkt mij dat plausibel.

Ook volgende saillante passages vielen ten prooi aan mijn gele markeerstift. Wist u dat Arturo Toscanini

smoorverliefd was op Winifred en dat ondanks haar nazi-sympathieën? Welke richting zou Bayreuth hebben ingeslagen in die bruine jaren dertig indien beiden na Siegfrieds dood als echtelieden door het leven waren gegaan? Wist u dat met de oprukkende geallieerden in zicht de familiedocumenten waaronder Wagners partituren, verpakt in waterdichte hoezen, in de tuin werden begraven? Wist u dat lang voor *Apocalyps Now* de nieuwsflitsen van succesvolle bomaanvallen van de nazi's met de Walkürenrit werden opgeleukt? Wist u dat de door Joseph Goebbels veelgeprezen film *Stukas* uit 1941, gemaakt in de geest van de *Kraft durch Freude* propaganda, een uitgebluste gevechtspiloot laat zien die zijn strijdvlucht terugvindt na een flinke dosis Wagner in Bayreuth?

Wieland Wagners connectie met Bodo Lafferentz en zijn betrokkenheid bij het *"Institut für physikalische Forschung"* en het Flossenbürg-concentratiekamp werd pas in de jaren 1990 ontmaskerd door een ijverige studente uit Bayreuth. Voor Carr is dat een bewijs dat de clan nog steeds weigert om zijn betrokkenheid met de nazi's toe te geven. Sommige archieven zitten nog steeds achter slot en grendel. En dat kan alleen maar betekenen dat verdere duistere geheimen vroeg of laat zullen opduiken. Daarvoor zal het minstens wachten zijn op het

verdwijnen van de laatste patriarch van de Groene Heuvel, Wolfgang Wagner.

Na de oorlog had men een stichting moeten aanstellen die de Wagnerfamilie, gezien hun schandelijke gedrag tijdens de nazi-tijd, buitenspel had moeten zetten. Het was het voorstel van Isolde Wagners zoon, Franz Beidler. Het theatertalent van Wieland Wagner zou in dat scenario hoedanook boven water zijn gekomen en het artistieke dilettantisme van Wolfgang Wagner zou ons bespaard zijn gebleven. Evenals de decennia lang aanslepende soap rond de opvolging voor de Festspiele. In de visie van Carr kan het verleden niet begraven worden zolang de Wagnerfamilie niet toegeeft dat ze destijds een verschrikkelijke fout heeft gemaakt. Wolfgang Wagner houdt het in zijn memoires op *"Mijn broer en ik hebben ons niets te verwijten"*. Dat die knieval tot op vandaag is uitgebleven is een regelrechte schande. En daarmee ligt de bal in het kamp van Katharina Wagner.

The Wagner Clan is een soap en een gothic thriller tegelijk. Voor wie die in al zijn nuances wil doorleven is dit aanbevolen literatuur, door The Economist overigens uitgeroepen tot één van de beste boeken van 2007.

Noot. *Das Märchen vom dicken fetten Pfannekuchen* is een kantate van Siegfried Wagner.